

1

Зіткнення культур

Іспанський конкістадор і дослідник Ернандо де Сото на картині «Відкриття Міссісіпі» (1848–1853 рр.) Вільяма Г. Пауелла у ротунді Капітолія (м. Вашингтон).

Америка народилася з талої криги. Десятки тисяч років тому, протягом тривалого періоду, званого як льодовикова ера, величезні, близько двох миль завтовшки льодовики просувалися на південь від Полярного кола на маківці земної кулі. Своєю колосальною потугою вони чавили пагорби, змінювали плин річок, зішкрябали увесь ґрунт на своєму шляху.

Зрештою велетенські крижані щити вкрили більшу частину Північної Америки – теперішні Канаду, Аляску, Верхній Середній Захід, Нову Англію, Монтану та Вашингтон. Згодом клімат континенту почав теплішати, і лід танув – рік за роком, сторіччя за сторіччям. Льодовик містив у собі стільки світової води, що його повільне танення зрештою привело до підвищення рівня моря на 120 метрів.

Відступаючи, льодовикові щити залишили по собі на Середньому Заході щільну плахту родючого верхнього ґрунту, який раніше було здерто з території Канади та винесено на південь континенту, – так виникли найбагатші сільськогосподарські землі у світі. Зі зменшенням площ льодовиків стали доступні шляхи через улоговини, якими перші переселенці почали перетинати континент.

Навколо питання, коли і як люди вперше прибули до Північної Америки, досі точаться суперечки. Та одне відомо напевно: предки всіх, хто проживає у Сполучених Штатах, походили з інших континентів. Як сказав 1958 року сенатор Джон Ф. Кеннеді, Америка – це «нація іммігрантів», суспільство мрійників, приваблених міфічним новим світом, що давав надію на новий початок і краще життя у нових необмежених просторах. Географія, можливо, й визначає долю, але без цілеспрямованих, наділених уявою людей географія радше б знищила перших американців, аніж сприяла б їм.

Донедавна археологи та антропологи припускали, що давні народи – відчайдухи з північно-східної Азії, одягнені в шкури та хутро тварин, – переслідуючи велику дичину, перетнули Берінгову протоку, водний шлях завширшки 90 кілометрів, який нині

сполучає Північний Льодовитий та Тихий океани. Однак під час льодовикового періоду Берінгова протока була перешийком – величезним безлісним, відкритим усім вітрам сухоходом під назвою Берінгія, що утворював широкий, вабливий міст між східним Сибіром і Аляскою.

За Берінговою протокою найдавнішим місцем зі слідами ранньої людської діяльності є Броукен-Меммот, стоянка у центральній частині Аляски, куди 14 000 років тому прибули перші аборигенні народи Північної Америки, звані палеоіндіанцями (давніми індіанцями). А нещодавно археологи виявили в центральному Техасі докази людської присутності, яким майже 16 000 років.

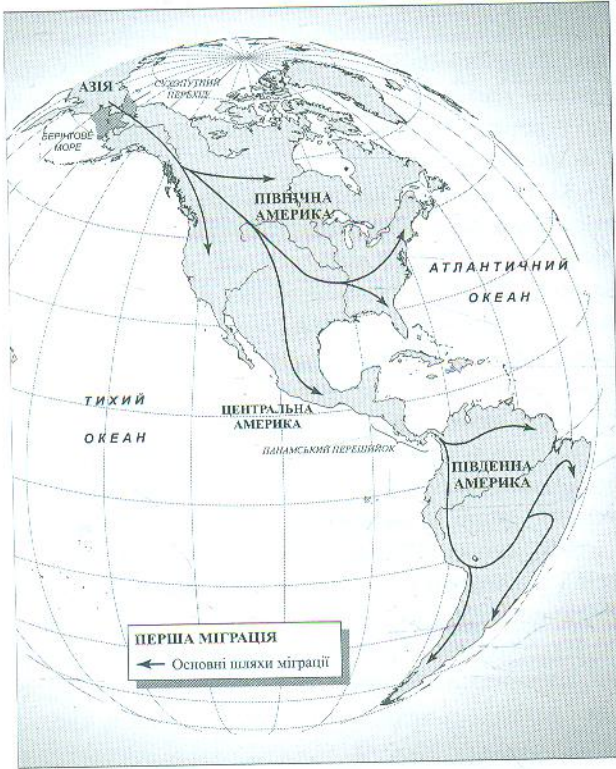
Протягом сотень років, поки клімат теплішав, а льодовики танули, на Аляску, несучи з собою нечисленний скарб, перебиралися невеликі мисливські загани (зазвичай вони налічували кілька десятків осіб), що згодом розходились усім материком – від Полярного кола до краєчка Південної Америки.

Палеоіндіанці були відважними першопрохідцями, вправними мисливцями та збирачами, які рухалися в пошуках великих трав'янистих ссавців, кроликів, китів, тюленів, риби та дикорослих рослин, ягід, горіхів, коріння і насіння. Вони жили в переносних хатинах з дерев'яним каркасом, вкритих шкурами тварин або соломою. Подорожуючи на південь до теплішого клімату, люди перетинали прерії та рівнини, зустрічаючи величезних тварин, не схожих на жодних із сучасних: мастодонтів, гігантських лінивців, верблюдів, левів, шаблезубих тигрів, гепардів, гігантських вовків, бобрів і ведмедів.

Однак нещодавні археологічні відкриття в Каліфорнії, Флориді, Орегоні, Пенсильванії, Вірджинії, Чилі, Бразилії та Венесуелі дозволяють припустити, що доісторичні люди могли прибути з різних частин Азії ще 25 000 або навіть 50 000 років тому. Знахідки свідчать, що дехто з них, можливо, навіть перетнув Тихий і Атлантичний океан човнами з полінезійських островів або південно-західної Європи.

Основні запитання

1. Чому в Америці до прибуття європейців існувало так багато різноманітних суспільств?
2. Які основні події в Європі уможливили Епоху великих географічних відкриттів?
3. Як іспанцям вдалося завоювати та колонізувати Америку?
4. Як «Колумбів обмін» між «Старим» і «Новим» світами позначився на обох суспільствах?
5. Як іспанська форма колонізації вплинула на історію Північної Америки?

Та хоч коли люди вперше ступили на землю Північної Америки, цей континент врешті-решт став перепуттям для відчайдушів з усього світу – і всі вони приносили з собою своєрідні життєвий досвід, культуру, технології, релігію та мотивацію, що допомогло сформувати багатокультурне суспільство, знане як Америка.

Давні культури Америки

Археологи назвали найдавніших людей у Північній Америці *кловіськими* народами за назвою міста Кловіс у Нью-Мексико, біля якого виявили стоянку, де близько 13 000 років тому мисливці вбивали кошлатих мамонтів за допомогою списів з особливими кам'яними наконечниками типу «кловіс». Століття за століттям клімат лагіднішав, дні ставали спекотнішими, і багато найбільших ссавців (мамонти, мастодонти та викопні західні верблюди) гинули та вимирали. Тоді мисливці почали полювати на численніших ссавців: оленів, антилоп, лосів, карibu.

З часом давні індіанці пристосувалися до своїх різноманітних середовищ – узбережних лісів,

трав'янистих рівнин, південно-західних пустель, східних лісових масивів (Вудленду). Декотрі з них продовжували полювати на великих тварин, інші ж рибалили та ловили дрібну дичину. Декотрі збирали дикі рослини та трави, жолуді та насіння, інші натомість були землеробами. Більшість займалася всім потроху.

Приблизно за 7000 років до н. е. давні американські суспільства почали перетворюватися на землеробські культури, зберігаючи елементи мисливства і збиральництва. Сільське господарство було надійним джерелом поживної їжі, сприяючи приросту населення та даючи змогу колись кочовим народам осідати, утворюючи села. Корінні народи навчилися вправно вирощувати рослини, які стануть основними харчовими культурами у всій півкулі, найперше кукурудзу, боби та гарбузи, а також перець чилі, авокадо.

Суспільства, осердям яких було вирощування кукурудзи, вважали її «подарунком богів», адже ця рослина задовольняла чимало насущних потреб. З неї готували кашу, замочивши заздалегідь зерна у воді з попелом. Качани використовували як паливо, а з листя плели циновки, робили маски та ляльок. Зерна також мололи та, змішавши з бобами, робили багатий на білки сакошаш.

Майя, інки та мешика

Близько 1500 р. до н. е. на території сучасної Мексики з'явилися перші сільськогосподарські поселення. Сільське господарство уможливило розвиток у Мезоамериці (територія теперішніх Мексики та Центральної Америки, на межі Північної та Південної Америки) складних спільнот, що зводили гігантські піраміди, увінчані храмами, палаці та мости. Майя, які панували в Центральній Америці понад 600 років, розвинули багату писемність і витончене мистецтво. Майя звели величні міста, створили ієрархічний уряд, запровадили терасове рільництво, збудували приголомшливі піраміди.

Однак приблизно на 900 рік н. е. культура майя зійшла нанівець. Причина зникнення залишається таємницею, але основним чинником був екологічний. Майя знищили чималу частку лісів, від хисткої екосистеми яких залежали. За словами одного археолога, «занадто багато землеробів вирощувало занадто багато збіжжя на занадто великих обсягах землі». Масштабне знеліснення призвело до ерозії ґрунту і катастрофічного зменшення площ родючих земель.

Додатковим негативним чинником стало перенаселення, внаслідок якого виникали громадянські війни. Зрештою майя поступилися тольтекам, войовничому народові, який у X сторіччі завоював більшу частину регіону. Однак до початку XIII століття й тольтеки таємничо зникли після низки посух, пожеж і вторгнень.

Інки

Далі на південь широчіла Імперія інків з населенням аж 12 мільйонів людей, що розмовляли принаймні двадцятьма різними мовами. У XV сторіччі розлогі землі інків простягалися на 4000 кілометрів уздовж Анд у західній частині Південної Америки. Інки опанували зрошування, зводили міцні кам'яні споруди, будували взаємопов'язані мережі доріг з каменю.

Мешика (Ацтеки)

У XII столітті мешика, яких європейці пізніше назвали ацтеками («людьми з Ацтлану», місця, яке ті вважали своєю батьківщиною), почали наступати з північного заходу на південь Мексики. Дисципліновані, рішучі та енергійні, вони зрештою взяли під контроль розлогу долину в центральній Мексиці, де 1325 року розпочали будівництво міста Теночтітлан на острові посеред озера Тезкоко, де нині розташовалося Мехіко.

Коли 1519 року в Мексику вдерлися іспанці, перед ними постала величезна Імперія ацтеків, поділена на тридцять вісім провінцій, з мережею доріг, що сполучали 371 місто-державу. У дивовижній столиці імперії, місті Теночтітлан, височіли величні кам'яні храми, пролягали широкі бруковані вулиці, процвітали ринки, було зведено близько 70 000 помешкань із висушеної цегли. З розширенням імперії на центральну та південну частини Мексики у ній постали складні громади, що спиралися на ґрунтовну правову систему і складну політичну структуру. Було розроблено нові ефективні методи ведення сільського господарства, зокрема терасне рільництво, сівозміну, системи зрошування полів та інженерні дива. В ацтеків процвітали мистецтва, їхня архітектура вражала. Правителів мешика вважали богоподібними, а на вершині суспільного ладу були аристократи, священники та воїни-герої. В палаці імператора було 100 кімнат і 100 ванних приміщень, його прикрашали численні статуї, сади та зоопарк. Знать мешкала у великих кам'яницях, практикувала багатоженство і не мусила працювати руками.

Піраміда Кукулькана. Храм майя та тольтеків, що розташовується в центрі археологічної пам'ятки Чичен-Іца (півострів Юкатан, Мексика).

Як і більшість сільськогосподарських народів, мешика («народ сонця») були дуже релігійними та поклонялися багатьом богам. Їхні релігійні вірування зосереджувалися на взаємозв'язку між природою та людським життям і на сакральності природних явищ – сонця, місяця, зірок, дощу, гір, річок і тварин. Ацтеки вірили, що боги принесли себе в жертву, щоби створити сонце, місяць, людей і кукурудзу. Тому вважали себе зобов'язаними годувати богів – особливо бога Сонця Віцилопочті, Володаря Сонця і Війни, якому вони давали життєву енергію, офіруючи людські серця і кров. Тож мешика, як і більшість мезоамериканців, регулярно приносили тисячі людських жертв – полонених, рабів, жінок і дітей.

Війна для мешика була священним ритуалом, але бої вони проводили своєрідно. Воїни билися дерев'яними мечами, якими можна було поранити, але не вбити – полонені мали бути живими, щоб приносити їх у жертву богам або робити з них рабів. Поступово мешика завоювали чимало сусідніх народів, змушуючи їх платити данину та працювати на благо імперії.

У складних щотижневих ритуалах полонених воїнів або незайманих дівчат розмальовували, давали їм галюциногенні препарати та вели високими сходами на храмову платформу, де священники ножами з обсидіану (блискучого чорного вулканічного скла) вирізали серця живих іще жертв і церемоніально офірували їх богам Сонця, щоб допомогти йому боротися проти темряви ночі. Потім голови жертв виставляли на високій стійці для черепів (цомпанті) на центральній площі.

Розмах ритуальних убивств вражає. До прикладу, 1487 року на освяченні нового Великого Храму було страчено тисячі полонених. В'язнів вишикува-